

TÜRK KÜLTÜRÜNDE GÜVERCİNLİK VE KUŞ EVLERİ VE GÜNÜMÜZE YANSIMALARI

Doç. Dr. Meltem ÖZÇAKI*

Özet: Farklı medeniyetlerde tarih boyunca kuşlara önem verilmiştir. Uçabildikleri için kutsal sayılmış ve değerli görülmüşlerdir. Topluların sanat eserlerinde, bayraklarında ve paralarında yer almışlardır. Kuşlardan düzenli ve sistematik olarak besin ve gübre elde edilmesi için güvercinlikler meydana getirilmiştir. Örnekleri Osmanlı Dönemi yapılarında görülen kuş evleri ise sadece kuşların barınması için yapılmaları ile güvercinliklerden farklıdır. İnsanlara ait yapıların cephelerinde yer alırlar. Cami, konut, köşk ya da saray gibi gösterişli yapılara benzer şekilde gerçekleştirilenleri vardır. Türk Toplumunun hayvanlara duyduğu önemi yansıtmış, dönemin mimari üslup özelliklerini göstermiş, mimari yapılar için ek belge niteliği taşımış ve yapıları estetik açıdan bütünleşmişlerdir. Kuşlar için meydana getirilmiş yapılar, günümüzde bakımsızlık nedeniyle yok olmaktadır. Yeni yapılanlar ise sınırlı uygulamalar şeklindedir.

Makale kapsamında önce güvercinlikler ve kuş evlerinin yapım amaçları, çeşitleri, mimari özellikleri, yapımlarında kullanılan malzemeler, zaman içinde değişimleri hakkında bilgi verilmiştir. Ardından yurt dışı ve yurt içinde gerçekleştirilen güncel tasarımlar aktarılmıştır. Kuş evlerinin günümüzde yapılmama nedenleri, geçmiş ve günümüz koşulları üzerinden tartışılmıştır. Seri olarak üretilebilecek, yapım maliyetini arttırmayacak, bakım ve onarım masrafı olmayacak, mevcut yapım teknikleri ile uyumlu bir kuş evi önerisi üzerinde durulmuştur. Tasarım, İtalya'da 2012 yılında gerçekleştirilen Double Track, the Tenth International Trieste Contemporanea Design Contest (Onuncu Uluslararası Trieste Çağdaş Tasarım Yarışması'nda) özel mansiyon (special mention) ödülü almış ve çeşitli etkinlikler kapsamında sergilenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kuş Evi, Güvercinlik, Kültür, Tasarım, Mimarlık

*Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Tekirdağ / TÜRKİYE, m.ozcaki@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1291-3184

DOVE COTES AND BIRD HOUSES IN TURKISH CULTURE AND THEIR CURRENT REFLECTIONS

Assoc. Prof. Dr. Meltem ÖZÇAKI*

Abstract: Birds have been considered important in different civilizations throughout the history. They were considered sacred and valuable because they can fly. They have been featured in societies' artworks, flags and currencies. Dove cotes have been created to obtain food and fertilizers regularly and systematically from birds. Bird houses, which are seen in Ottoman Period buildings, are different from dove cotes because they were only built to be a shelter for birds. They are located on the facades of human dwellings. Some of these bird houses are flamboyant structures that look like mosques, residences, pavilions or palaces. They reflected the importance Turkish society paid to animals, showed the architectural style features of the period, became an additional document for architectural buildings and integrated with the structures aesthetically. The structures which were created for birds are being destroyed due to the raggedness at the present time. The new ones are limited applications of the previous ones.

Within the scope of the article, first of all, information is given about the purposes of construction of dove cotes and bird houses, their types, architectural features, materials used in their construction, and their changes over time. Afterwards, current designs made in Turkey and abroad are mentioned. The reasons of why bird houses are not built today are discussed over the past and present conditions. The study suggests a bird house which can be produced as mass production, does not increase the construction cost, and does not need maintenance and repair cost, is also compatible with the current construction techniques. The design was awarded with a special mention award in Double Track, Tenth International Trieste Contemporary Design Competition that was held in Italy in 2012 and exhibited within the scope of various events.

Keywords: Bird House, Dove Cote, Culture, Design, Architecture

*Tekirdağ Namık Kemal University, Faculty of Fine Arts Design and Architecture, Department of Architecture, Tekirdağ / TURKEY, m.ozcaki@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1291-3184

1. GİRİŞ

Tarih boyunca insanlar hayvanlardan yararlanmış, bazen de estetik buldukları ya da bakımlarından zevk aldıkları için onlara yaşamlarında yer vermişlerdir. Kuşlar da tarih boyunca önem verilen canlılar olmuştur. Farklı kültürlerin çeşitli sanat dallarındaki eserlerde yer almışlardır. Kuş teması resim; heykel; mimarlık; sözlü ve yazılı edebiyat; sahne sanatları; müzik; sinema; moda, tekstil ve dokuma ile sembolik anlatımlarda yer alır (Onur Erman, 2009). Kuş figürü farklı ülkelerin bayrak ve paralarında da kullanılmıştır (Bektaş, 2003, s. 29).

Tarih boyunca Türk Toplumlarında kuşlara önem verilmiş ve uğurlu olduklarına inanılmıştır. Uçabildikleri için özel bir kuvvete, kudrete sahip olarak algılanmış; tanrıya yaklaşabildikleri; yer ile gök arasında dolaşabildikleri (Bektaş, 2003, s. 28-29); kutsal yerlere gidip gelebildikleri gerekçesi ile kutsal sayılmışlardır. Türk Toplumunda özellikle serçeler, kırlangıçlar, kumrular, güvercinler ve leylekler kutsal kabul edilmiştir (Özen, 2012, s. 1079). İslamiyet öncesi Türk Toplumunda Şamanların elbiselerinde kuşları betimleyen objeler yer alıyordu. Çift başlı bir kuşun, göğün en üst katında kapı bekçisi olduğuna inanılırdı. Selçuklularda çift başlı kuş gücü, kuvveti ve egemenliği sembolize ediyordu (Ülgen, 1994, s. 55). Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra kuşlara verilen değer sürmüştür.

Osmanlı Dönemi'nde kedi, köpek vb. sokak hayvanları gibi kuşlara bakılması da mutluluk ve hayır işi olarak görülürdü. Sokak hayvanlarına bakılması için vakıflar kurulur, Mancacı olarak adlandırılan kişiler görevlendirilirdi. Mirasından hisse ayırarak sokak hayvanlarının beslenmesini vasiyet edenler vardı. Aş evlerinde, fakir insanlar gibi sokak hayvanları da doyurulurdu. Hayvan hakları ile ilgili hukuki düzenlemeler yapılmıştı. Osmanlı Devleti'ni ziyaret eden yabancıların anılarında kuşlara ve diğer sokak hayvanlarına iyi davranılmasının örnekleri yer almaktadır

(Çolak, 2019; Çolak, tarihsiz.a; Ürgüplü, 2013, s. 60-62). Kuşların su içmeleri için çeşmelerde, sebillerde, cami şadırvanında, mezar taşlarında suluklar yapılmıştır. Padişahların yaptırdıkları külliyelerin vakfiyelerinde kuşların beslenmesi için yem parasının tahsis edildiği görülür. Yaralı ve hasta kuşları tedavi etmek için kuş hastaneleri inşa edilmiştir. Mekke, Medine ve diğer kutsal yerlerden geldikleri için geçiş yolları üzerinde yer alan illerdeki vakıflar aracılığıyla hasta leyleklerin bakımı yapılmıştır. Bu dönemde Bursa'da açılan ve dünyadaki ilk ve tek leylek hastanesi olan Gurebâhâne-i Laklakan, kuşlara verilen önemin bir göstergesidir (Çolak, 2019; Barışta, 2011, s. 131). Osmanlı Dönemi'nde "esir azat etme" uygulamasının benzeri "azat buzat" inancı ile kuşlar için de geçerliydi. Günahlarının affedilmesini ya da sevap kazanmayı isteyen ancak esir azat edemeyenler, kuş pazarlarından kuş satın alıp azat ederdi (Aksel, 1971, s. 189'den aktaran Kurtuluş, 2012, s. 108).

Dünyanın çeşitli medeniyetlerinde kuşlara önem verilmesinin temel nedenini onlardan yararlanma isteği oluşturur. Kuşların etinden, gübresinden, tüyünden, yumurtasından yararlanılmıştır. Milattan Önceki Çağlardan itibaren, Avrupa, Asya ve Afrika'da kuşlardan yarar sağlamak için barınacakları yerler yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nde de güvercinlik olarak adlandırılan benzer yapılar söz konusudur. Bununla birlikte kuşlar kutsal kabul edildikleri için etlerinin yenmesi yaygın değildir. Osmanlı Dönemi'nde kuşlar için yapılan yapılar, güvercinlikler ve kuş evleri şeklinde ikiye ayrılır. Ayrımın nedeni, insanların kuşlardan beklentilerine bağlıdır. Güvercinlikler kuşlardan faydalanılması amacıyla gerçekleştirilirken, kuş evleri sadece barınmaları için yapılmıştır. Günümüzde Türkiye'de kuşların barınması için yeni yapılar yapılmamaktadır. Yapılanlar noktasal uygulamalar ve daha ziyade kullanım amacı güdülmeyen sanatsal çalışmalardır. Kuşlar için

yeni yapıların yapılmamasının yanı sıra mevcut olanlar da bakımsızlık nedeniyle zarar görmekte ve yok olmaktadır. Günümüz sosyal, kültürel ve ekonomik durumu bunda etkilidir.

Makalede geleneksel mimaride kuşların barınması için yapılan, günümüzde yeterince bilinmeyen güvercinlik ve kuş evleri hakkında bilgi verilmesi, güncel uygulamaların incelenmesi, yaygın olarak uygulanmama nedenlerinin irdelenmesi ve uygulama önerilerinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Kuşlarla ilgili yapılar etinden, gübresinden faydalanmanın amaçlandığı güvercinlikler ve sadece barınmaları için gerçekleştirilen kuş evleri olmak üzere iki eksende irdelenecektir. Osmanlı Dönemi yapılarında yer alan, yapıların cephelerine bitişik kuş evlerinin özellikleri, çeşitleri, zaman içindeki kullanımları, yapı malzemeleri ve Türk Mimarisi ve Sanatı açısından önemi aktarılacaktır. Güncel kuş evi uygulamaları hakkında bilgi verilecektir. Günümüzde kuş evlerinin yaygın olarak yapılmama nedenleri irdelenecektir. Seri üretilebilecek, günümüzde en yaygın inşaat tekniği olan betonarme ile uyumlu olan bir kuş evi örneği üzerinde durulacaktır. İtalya'da 2012 yılında gerçekleştirilen Double Track, the Tenth International Trieste Contemporanea Design Contest (Onuncu Uluslararası Trieste Çağdaş Tasarım Yarışması'nda) özel mansiyon (special mention) ödülü almış, çeşitli etkinlikler kapsamında sergilenmiş ve projelerin tanıtıldığı kitapta yer almış öneri aktarılacaktır.

2. GÜVERCİNLİKLER

Dünyanın farklı yerlerinde ve farklı medeniyetlerde kuşların yenilmesi ve gübrelere faydalanılması için kuşluklar yapılmıştır (Bektaş, 2003, s. 51; Serim, 2016, s. 7). Bölüm kapsamında tarihi zaman diliminde kuşlar için yapılmış, onlarından fayda sağlanması için gerçekleştirilmiş uygulamalar aktarılacaktır. Osmanlı Devleti'nde bu amaçla gerçekleştirilen

güvercinliklerin yer aldıkları bölgeye göre şekillenen düzenleri, mimari özellikleri, yapı malzemeleri, kullanım şekilleri üzerinde durulacaktır.

Yazılı kaynaklarda Mezopotamya'da kuşhanelerin yapıldığı ifade edilir (Bektaş, 2003, s. 51). Dünyada ilk güvercinliklerin M.Ö. 8.-7. Yüzyıllarda yapıldığı kabul edilir. Bunlar kayaların oyulması ile çok sayıda tünek yuva şeklinde meydana getirilmiştir. Hellenistik ve Roma Dönemi'nde inşa edilen güvercin evleri genelde kule şeklindeydi. İsrail'de Jericho, Kudüs, Herodium, Mazar, Khirbet Abu Haf, Masada, Khirbet Aleq gibi yerlerde genelde daire planlı yapılmışlardır. 19. Yüzyılda İsfahan'da benzer mimari özelliklere sahip yapılar vardı (Serim, 2016, s. 7). Mısır'da güvercinleri yemek için yapılar yapılmıştır (Bektaş, 2003, s. 51). İtalya'da da bazı evlerin tepe pencerelerinin iç bölümlerinde güvercinlikler yer alırdı (Bektaş, 2003, s. 51; Merey, 1978, 605). Güvercinliklere "Farsca Kebuter, İtalyanca Colombo, Fransızca Pigeon" denilmiştir (Önge, 1995, 27). Anadolu'da ilk güvercinliklerin yapıldıkları zaman kesin olarak bilinmemektedir. Bilindiği kadarı ile güvercin yetiştirilmesine Anadolu'da MÖ. 3000 yıllarında başlanmıştır. Güvercinlikler de eş zamanlı olarak bu tarihlerde yapılmış olabilir (İşçen, 2009).

Yurt dışında kuşlar için yapılar, özellikle yenilmeleri için yapılmıştır (Bektaş, 2003, s. 51). Kutsal kabul edildiği için Osmanlı Devleti'nde güvercin etinin yenmesi yaygın değildi. Bununla birlikte Anadolu'nun doğu bölgelerinde farklı kültürlerde Gesi ve Diyarbakır'da güvercin eti yeniliyordu (Müderrişoğlu, 2009, s. 165; İşçen, 2009; İşçen, 2007). Senede 3 ya da 4 defa yavru oldukları ve lezzetli olduğu için özellikle palazlananları tercih edilirdi. Güvercin yumurtası da tüketilirdi. Güvercin tüyleri yatak, yorgan ve yastık yapımında da kullanılmıştır (İmamoğlu, Korumaz ve İmamoğlu, 2005, s. 89-

90; Serim, 2016, s. 7). Güvercinler haberleşmede de kullanılmıştır (Küçükşahin, 2017). Türk Ordusu'nda haberleşmede güvercin postası sistemi 1950'li yıllara kadar sürmüştür (Önge, 1995, 27).

Osmanlı Dönemi'nde "koğa" şeklinde adlandırılan güvercin gübresi tarımda, bağ ve bahçelerde kullanılmıştır. Bitkilere yararı nedeniyle önem verilip kullanılmasının yanı sıra ihrac da edilmiştir. Kapadokya bölgesinde üzüm bağlarında, Kayseri Gesi'de bağ ile bahçelerde ve Diyarbakır çevresinde karpuz yetiştiriciliğinde kullanılırdı (İşçen, 2007; İşçen, 2009). Güvercinlikler, gübrenin daha sistematik ve düzenli olarak birikmesi ve toplanması için yapılmıştır (İşçen, 2009; Serim, 2016, s. 7). Gübresi, yoğun potasyum nitrat içerdiği için bazı dönemlerde barut yapımında da kullanılmıştır. Güvercinler ürünlere zarar veren böcekleri de yemektir (Serim, 2016, s. 7-8).

Güvercinlerin gübresinden, etinden, yumurtasından ve tüyünden faydalanmak için yapılmış olan güvercinlikler (Atak, 2017, s. 325; Serim, 2016, s. 7), kendi içlerinde de farklılık gösterirler. Yapıldıkları bölge ve mimari nitelikleri açısından Türkiye'dekiler Kapadokya, Gesi ve Diyarbakır Güvercinlikleri şeklinde ele alınabilirler (Özen, 2012). Kapadokya bölgesindekiler "Güvercinlik"; Kayseri'dekiler (özellikle Gesi yöresindekiler) "Burç"; Diyarbakır yöresindekiler "Boranhane" olarak adlandırılır (Serim, 2016, s. 8). İnsanların yaşadıkları, kullandıkları yapılardan ayrı olacak şekilde inşa edilmişlerdir.

Kapadokya bölgesi olarak ifade edilen Nevşehir, Kayseri ve Niğde çevresinde yer alan "Güvercinlik" adı verilen yapılar, kayalara oyulmuş odacıklar şeklindedir (Müderrişoğlu, 2009, s. 165; Serim, 2016, s. 9; İşçen, 2007). İç Anadolu'daki volkanik dağlar ve Kayseri'deki Erciyes Dağı'nın püskürttüğü tuf kayaları kolay işlenme özelliğine sahip olduğundan kayaları

oyarak ev, mağara, in, mahzen, soğukluk, kuyu, yer altı kemerlerinin yanı sıra güvercin yuvaları da meydana getirilmiştir (İmamoğlu, Korumaz ve İmamoğlu, 2005, s. 89). Güvercinlikler vadilerin yükseklerinde yer almıştır. 18. ve 20. Yüzyıllar arasında yoğun olarak yapılmışlardır. Ortahisar, Uchisar, Göreme, Soğanlı ve Çavuşin yöresindeki vadilerdeki güvercinliklerde, bazı yerlerde bezemeler yer almış, kırmızı renkli aşı boyası vurgu yapmak için kullanılmıştır. Yapıların etrafı, zararlı hayvanlardan korunmak için sıvanmıştır (Müderrişoğlu, 2009, s. 165) (Görsel 1).

Görsel 1. Güvercinlikler, Kapadokya

Kayseri'nin Gesi Beldesi'ndeki güvercinlikler kesme taştan, örülerek, kale burçlarını andıran, "kule tipi" şeklinde inşa edilmiştir. Görünüşleri nedeniyle bu yapılara "Burç" denir (Müderrişoğlu, 2009, s. 165; Serim, 2016, s. 9). Kule tipi güvercinliklerin yurt dışında benzerleri olmakla birlikte, bu üslup Türkiye'de sadece Gesi Bağları'nda görülür. Ayrıca Gesi Bağları güvercinliklerindeki yeraltı odaları, sadece burada uygulanmıştır (İşçen, 2007). Salkuma Suyu ve Çaysuyu tarafından oyulan vadilerin içinde 1000 civarında güvercinlik inşa edilmiştir (İmamoğlu, Korumaz ve İmamoğlu, 2005). Gesi güvercinlikleri genellikle iki bölümden oluşur. Güvercin yuvalarının bulunduğu, yer altında, kayaya oyulmuş silindirik bir hazne bölümü ve bu haznenin üstüne gelecek şekilde taştan inşa edilmiş prizmatik bir burç şeklindedir. Hazne bölümü kuşların yumurtlayıp çoğalmalarını,

iklim koşullarına karşı korunmalarını sağlar. Burç, hayvan ve insanların yuvalara girmesine engel olarak onları korur ve kuşların yuvaya girip çıkarken etrafı denetlemelerine olanak verir. Hazneye arazinin alt bölümünde bulunan dar bir tünelle ulaşılarak gübreler toplanır (İmamoğlu, Korumaz ve İmamoğlu, 2005, s. 89-90). Çorağan Karakaya (2014, s. 335), Gesi güvercinlikleri ile ilgili çalışmasında, yapıların birbirleri ile ilişkileri açısından üç farklı tip şekle sahip olduklarını ifade eder (Görsel 2).

Görsel 2. Güvercinlikler, Gesi Bağları, Kayseri

Diyarbakır'da "Boranhane" olarak adlandırılan güvercinlikler ismini "Boran" olarak ifade edilen yabancı güvercinlerin yerel isminden alır (Müderrişoğlu, 2009, s. 165; Serim, 2016, s. 9). Diyarbakır'ın kırsal yerlerinde yaşayıp tarımla uğraşanlar, evlerinin yakınlarına ya da yüksekçe bir yere boranhaneler inşa etmiştir (Bekleyen, 2007, s. 100). Boranhaneler Dicle Nehri kıyısına yakın, dikdörtgen formlu, kerpiç, çatıları düz ve toprak örtülü yapılardır (Müderrişoğlu, 2009, s. 165; Serim, 2016, s. 9). Dört metreden daha yüksek ve kalınlığı ortalama 55 cm olan duvarların yapımında yaklaşık 35×16×10 cm boyutunda kerpiç kullanılırdı. Duvarlar iç mekâna doğru genişleyecek şekilde zeminden itibaren bir metre yüksekliğe kadar daha kalın inşa edilirdi. Duvarlarının yıkılmasını önlemek için içten, bazen de dıştan dayanma ayakları yapılırdı. İnsan girişleri kapılarla sağlanırdı. Eski zamanlarda dış kapılar kerpiç duvarla örülür;

yılda bir kez yıkılıp gübre toplandıktan sonra tekrar örülürdü. En sade olanların tek mekânı vardı. Birkaç bölümden meydana gelenlerde iç mekânda geçitler yer alırdı. Boranhaneler, tek ya da çok bölmeli olsalar da aynı şekilde biçimlenirdi. Güvercinler yapılar dam seviyesinin hemen altından, yerden oldukça yüksekte girerdi. Yapıların güneş alan ve suya bakan cephelerindeki giriş delikleri daha fazla olurdu. Güvercinlerin kerpiç duvardaki ahşap sırlıklara asılı, sepetten yuvaları olurdu (Bekleyen, 2007, s. 101-104) (Görsel 3).

Görsel 3. Boranhane, Diyarbakır

Günümüzde güvercinliklerin kullanımını eski dönemlerde olduğu gibi değildir. İnsanların hayatlarında yaşanan değişimler, güvercinlikleri de etkilemiştir. Türkiye'de 1950 ve 1960'lı yıllardan itibaren suni gübre kullanımının yaygınlaşması ile güvercin gübresine ihtiyaç azalmış ve güvercinliklerin gerekliliği azalmıştır. Tarım ilaçlarının kullanımının artması nedeniyle de güvercinler zehirlenerek azalmaktadır (İşçen, 2007). Bakımsızlık nedeniyle de yıkılanlar söz konusudur (Küçükşahin, 2017). Tarımda makineleşme, tarımsal üretim tekniklerinin değişimi, kırdan kente göç, nüfusun kırsal alanda ziyade kentlerde yaşaması, Türkiye'de 2000'li yıllarda tarımsal üretimin azalması, insanın doğadan ayrı yaşamını sürdürmesi, gibi birçok faktör günümüzde güvercinliklerin yapılmama nedenleridir. Güvercinlikler zamanla bozulmaya uğramakta, onarılmamakta ve yerlerine yenileri

eklenmemektedir.

Öncelikli olarak güvercinliklerin korunmaları sağlanmalıdır. Restorasyonlarında özenli olunması gerekir. Kullanılmaları için korunaklı ve yabani hayvanların giremeyeceği şekilde olmaları önemlidir. Özellikle çetin kış şartlarında kuşların su ve besin ihtiyaçları sağlanabilir. Güvercin gübresinin tarımda kullanımının artması için bilinçlendirme çalışmaları yapılabilir. Güvercinliklerin yer aldıkları alanların bir bölümünün kültürel ve turistik hale getirilmesi olasıdır. Örneğin Gesi’de uygun mesafede seyir terasları yapıp güvercinlikler ve uçan güvercinler izlenebilir (Küçükşahin, 2017). İnsanların yaşam alanlarından ayrı, geniş bir alana yayılmış güvercinliklerin yer aldığı Gesi, seyir teraslarının yapılması açısından uygun bir yerdir. Buldukları yörenin karakterine, yapıların durumuna göre alternatifler geliştirilebilir.

3. KUŞ EVLERİ

Kuş evleri yapım amaçları, insanların kullandıkları yapılarla ilişkileri ve boyutsal özellikleri açısından güvercinliklerden farklıdır. Serçe, kumru, güvercin vb. kuşlar için yapılmış kuş evleri, insanların yaşadıkları, kullandıkları yapıların cephelerinde yer almıştır (Hasol, 1998, s. 284; Barışta, tarihsiz). Yapım amaçları kuşlardan yararlanmak değil, sadece onlara barınmaları için uygun ortam sağlamaktır. Hayvan sevgisinden kaynaklanan bir anlayışla gerçekleştirilmişlerdir (Barışta, 2011, s. 131). Birkaç tekil uygulama haricinde sadece Osmanlı Devleti’nde görülmeleri ve Osmanlı Mimarisi’nin bir unsuru olmaları diğer önemli özellikleridir. Bölüm kapsamında Türk toplumunda zaman içinde kuş evlerinin kullanılma durumu, mimari özellikleri, yapım teknikleri, kullanılan malzemeler, yapılarla ilişkileri, çeşitleri, Türk Sanatı açısından önemleri aktarılacaktır.

Türklerde ilk kuş evleri 11. Yüzyılın ikinci

yarisından itibaren İran ve Orta Asya kültürü ile Anadolu kültürünü özümseyerek kendi sanatlarını yaratan Anadolu Selçukluları Dönemi’nde görülür (Müderrişoğlu, 2009, s. 153). Sivas’ta İzzeddin Keykâvus Şifahanesi’nde (13. yüzyıl başı); Çoban Köprüsü’nde (14. yüzyıl); Tokat’ta Ulucami’de (1380’de yapılan); Karadağ, Değle’de bir kilisede örnekleri yer alır (Bektaş, 2003, s. 67).

Osmanlı Dönemi’nde ilk kuş evlerinin başkent Bursa’da ve Trakya’daki ikmal merkezi Edirne’de yapılmış olduğu düşünülür. Osmanlı’nın Klasik Dönemi’nde (1451 – 1699) yapılan kuş evleri küçük boyutlarda, sade ve duvar yüzeyinde delikler şeklindedir. Osmanlı Devleti’nin Kuruluş (1299 – 1451) ve Klasik (1451 – 1703) dönemlerine ait kuş evinin bir kısmı orijinal olmakla birlikte, diğerleri yapılar sonradan eklenmiştir. Zaman içinde yapılarıdaki bozulmalar nedeniyle kuş evleri de zarar görmüştür (Müderrişoğlu, 2009, s. 151, 153). Günümüze ulaşan kuş evlerinin çoğu 18. – 19. Yüzyılda yapılanlardır (Bektaş, 2003, s. 67). Özellikle 18. Yüzyılın başı, Lale Devri’nden itibaren uygulama yaygınlaşmıştır. Kuş evlerinin cephe özellikleri yapıldıkları dönemin sanat anlayışını yansıtır. Özellikle İstanbul’da yer alanlarda, yapıldıkları döneme bağlı olarak üslup farklılıkları daha belirgindir (Atak, 2017, s. 326). Kuş evleri genellikle camilerin, medreselerin, hanların ve evlerin duvarlarına yapılmıştır (Hasol, 1998, s. 284). Bununla birlikte insanların kullandıkları tüm yapı tiplerinde uygulanmış örnekler söz konusudur (Bektaş, 2003, s. 80). Kuş evleri, kuşların ve insanların gündelik hayattaki birlikteliğini yansıtır (Kurtuluş, 2012, s. 108).

Kuş evlerinin yapımında taş, tuğla veya ahşap gibi üzerinde yer aldıkları yapının ana malzemesi kullanılmıştır (Neftçi, 2010, s. 11). Kolay işlenebildiğinden küfeki taşı tercih edilmiştir. Sıva ve ajur tekniği, bazı kuş evlerinin cephelerinde uygulanmıştır. Ahşaptan yapılmış kuş evleri

olmakla birlikte bunlar zaman içinde zarar görek daha fazla yok olmuştur. Eyüp Sultan Kültür evindeki kuş evi, ahşap olanlara örnektir (Barışta, 1999, s. 477'den aktaran Atak, 2017, s. 325). Yapı cephelerine konumlandırılmalarında çeşitli kriterler gözetilmiştir. İnsan ya da kedi ve köpek gibi hayvanların ulaşamayacağı şekilde yerden yükseğe yapılmışlardır. Saçak altları bu yerlere örnektir. Binaların giriş cepheleri ya da diğer cephelerinde uygulanan örnekler olmakla birlikte daha ziyade güneş ışını daha fazla alan güney cepheler tercih edilmiştir. Yakıcı güneş, yağmur, rüzgâr, dolu gibi doğa olaylarından korunmalarına dikkat edilmiştir. Yapının cephesinin algılanma biçimi, kuş evlerinin yer seçiminde dikkat edilen diğer bir unsurdur

(Müderrişoğlu, 2009, s. 156).

Kuş evleri duvara oyulan yuvalar ya da duvar yüzeyinden dışarı doğru çıkıntı yapan küçük boyutlu mimari tasarımlar olarak iki farklı şekilde yapılmıştır (Müderrişoğlu, 2009, s. 156; Barışta, 1994, s. 133). Birinci tiptekiler yapıların cephelerinde yer alan bir ya da birkaç küçük delik şeklindedir. Cephe yüzeyinden dışarı çıkıntı yapmayan ya da çok az çıkıntı yapacak şekilde uygulanırlar. Önlerinde kuşların konması için konsol biçiminde sahanlıklar yer alabilmektedir. Bu grubun örnekleri İstanbul'da Süleymaniye Camisi, Yeni Cami, Büyükçekmece Köprüsü'nde görülür (AnaBritannica, 1989, s. 100) (Görsel 4).

Görsel 4. Kuş evi, Ayazma Camii, Üsküdar, İstanbul

Görsel 5. Kuş evi, Ulu Camii, Nar, Nevşehir

Görsel 6. Kuş evi, Sadr-ı Esbak Paşa Medresesi, İstanbul

Görsel 7. Kuş evi, Ayazma Camii, İstanbul

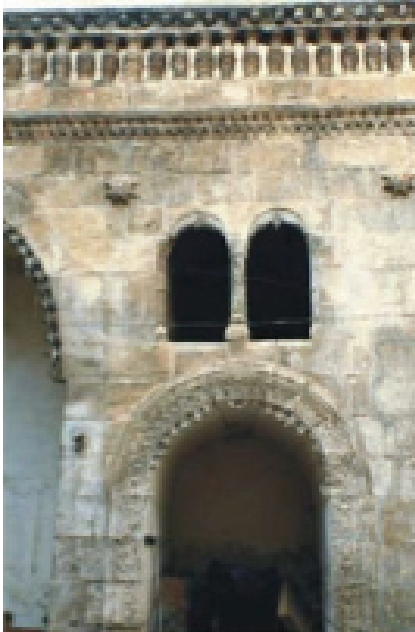
Kuş evlerinin ikinci tipi yapının yüzeyinden çıkıntı yaparak daha fark edilebilir şekilde uygulanmıştır. İkinci tipe ait örnekler daha görkemlidirler. Bir çeşit küçük ölçekli ev, köşk maketini anımsatacak mimari yapılara benzerler (Müdürrisoğlu, 2009, s. 156-157). Bu tip kuş evlerinde bir ya da birden fazla oda; düz, kırma çatı, tonoz ve kubbe gibi farklı üst örtü sistemleri; revaklar; balkonlar; pencereler gibi mimari yapı elemanlarına benzeyen unsurlar yer alır (Müdürrisoğlu, 2009, s. 157; Akay, 2004, s. 112, 113). Genellikle önlerinde kuşların konaklayabileceği düz bir alan bulunur (Müdürrisoğlu, 2009, s. 157). Bazılarında saka, serçe gibi kuşların beslenmesi için yemlikler ve suluklar yer alır (Akay, 2004, s. 112, 113). Bu grubun örnekleri İstanbul'da Üsküdar'daki Yeni Valide, Ayazma, Selimiye Camilerinde görülür. Kubbeleri, minareleri ve alemleriyle camileri

anımsatanları vardır (AnaBritannica, 1989, s. 100) (Görsel 5-7).

Kuş evleri sayesinde kuşların binaların içine girerek zarar vermeleri önlenmektedir. Duvar yüzeyinden dışarı çıkıntı yapan kuş evleri sayesinde yapılar kuşların dışkıları ile kirlenmemektedir (Bektaş, 2003, s. 86-87). İnce işçilikle uygulanmış, estetik uygulamalar söz konusudur (Çolak, 2019). Özellikle 18. Yüzyıldan itibaren yaygınlık kazanan, yapıları tasvir eden kuş evi örnekleri, dönemin binalarının cephe düzenleri hakkında bilgi verir. Dönemin konut cephe düzeninin anlaşılması için yardımcı bir kaynak, konut mimarisinin üç boyutlu görsel belgeleri şeklinde değerlendirilir. Bu açıdan Türk Sanatı'nda önemli bir yere sahiptirler (Atak, 2017, s. 328; Barişta, 1994, s. 133). Binalarda kullanılan malzemeler; uygulanan

teknikler; cephe düzenleri; örtü sistemleri; pencere, kapı, korkuluk gibi yapı elemanları, kuş evlerinin biçimlenmesinde etkili olmuştur (Barışta, tarihsiz). Klasik, Barok, Yeni Klasik gibi mimarlığı etkileyen akımlar kuş evlerinde de görülür (Bektaş, 2003, s. 88).

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Şanlıurfa, Mardin ve Diyarbakır'da takla atan güvercinler bir çeşit zevk ve ilgi alanı olarak görülmüştür. Güvercin beslenmesi ve kuşların barınacağı yapıların yapılması bir gelenek olmuştur. Geleneksel evlerin nerdeyse tümünde kuş kafesi ya da "Kuş Takası" denilen bir çeşit kuş evi yer alırdı (Müderrişoğlu, 2009, s. 165, 167). Örneğin geleneksel Şanlıurfa evleri, taş malzemeden inşa edilmeleri, hayatlarının (avlularının) geniş ve sokağın gürültüsünden uzak olması ve damlarının düz olmasından dolayı kuş beslenmesine uygundur. Şanlıurfa evlerinde kuş takaları, hayata bakan oda pencerelerinin üstünde, birkaç adet ve dikey şekilde yapılırdı (Görsel 8).

Görsel 8. Kuş takaları, Şanlıurfa

Güvercinler için bırakılmış takaların şekli genelde oval, yuvarlak ya da köşeydi. Takaların etrafında taş süslemeler ve motifler bulunurdu. Ayrıca konsolların arasında sıra halinde yabancı kuşların yuva yapması için kuş takaları da yer alırdı. "Matar" adı verilen bazı kuş takaları daha geniştir ve içlerinde küçük nişler (yuvalar) bulunurdu. Kuş matarları hayatta, damlarda yer alabildiği gibi hayattaki bir oda matar (kuş evi) olarak da kullanılabilirdi. Günümüzde ulaşılabilinen takaların birçoğu kullanılmaz haldedir. Yeni binalarda ise kuş takaları yer almamaktadır (Vural ve Özen, 2017, s. 128; Şanlıurfa63, 2016). Bölgede kuş pazarları kurulur ve "Kuşçu Kahvehaneleri" olurdu (Müderrişoğlu, 2009, s. 165, 167). Kuşçu kahvehanelerinin özelliği kuşların konulduğu tel kafesli odacıkların ve damlarında kuş matarlarının olması; insanların buraya gelip kuşları seyretmeleri, ötüşlerini dinlemeleri, kuşla ilgili sohbet etmeleri ve kuş alışverişi yapmalarıdır (Şanlıurfa63, 2016). Günümüzde, eski dönemlerle kıyaslandığında

olumlu ve ya olumsuz olarak değerlendirilen ve insanların gündelik hayatlarını da etkileyen değişimler yaşanmaktadır. İnsanlar doğadan ayrı bir yaşam sürmeye başlamış bununla bağlantılı olarak da çevreyi gözlemlemeleri ve fark etmeleri zayıflamıştır. Yaşananlara karşı nispeten duyarsızlaştığını da söylemek olasıdır. Bu süreçte geçmiş dönemlere ait pek çok uygulama gibi yeni kuş evleri de yapılmamaktadır. Kuş evleri hakkında bilgi sahibi olmayan çok sayıda insan söz konusudur. Öncelikli olarak mevcut kuş evlerinin korunmaları önemlidir. Üzerinde yer aldıkları yapılarla birlikte uygun tekniklerle, dikkatli ve titiz bir şekilde restore edilebilirler. Yeni kuş evi tasarımlarının yapılması ve uygulamaların yaygınlaştırılması kültürel sürdürülebilirliğin sağlanmasına imkân verecektir.

4. GÜNÜMÜZDEKİ KUŞ EVİ UYGULAMALARI

Günümüzde kuş evlerinin uygulanması, eski dönemlerden farklılık gösterir. Kullanımdan ziyade sanat eseri şeklinde ele alınan çalışmalar ve dekoratif amaçlı objeler ağırlıktadır. Kuşların barınması amacıyla gerçekleştirilenler noktasal uygulamalar şeklindedir. Kuş evleri Osmanlı'ya özgü bir uygulama olmakla birlikte yurt içinde olduğu gibi yurt dışında da kuş evleri ile ilgili çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Bölüm kapsamında sergileme amaçlı eserlere ve kuşların barınmaları amacıyla gerçekleştirilen yurt dışı ve yurt içindeki çalışmalara yer verilecektir.

Günümüzde kuş evlerinin ahşap, beton, taş (mermer, küfeki taşı), plastik ve seramik malzemeden yapılmaları olasıdır. Metal ısıyı iletir sıcak ve soğuk havalarda kuşlar için tehlike yaratacağından uygun bir malzeme değildir (Şölenay ve Çelikoğlu, 2012, s. 45) (Görsel 9-14).

Görsel 9. Kuş evi, Menemen

Görsel 10. Plastik Kuş evi

Görsel 11. Ahşap kuş evi, Milas

Görsel 12. Kuş evi, Anıtkabir, Ankara

Görsel 13. Kuş evi, Kadıköy, Bağdat Caddesi, 423 numaralı ev

Görsel 14. Kuş evi, Kadıköy, Bağdat Caddesi, 228 numaralı dükkân

Douglas Fey, hayvan büstleri şeklinde kuş evleri yapmaktadır. Tasarımlarında insana; ayı, kuş, domuz, köpek, kedi, inek, maymun, dinazor, balık, fil, at, aslan, fare gibi hayvanlara; kertenkele gibi sürüngenlere ve ejderha gibi hayali canlılara yer verir. Tasarımlarının yüzünde betimlediği karakter ile fantastik canlılar izlenimi verirler. Kuş evi tasarımlarını “Bird Garglers (Kuş Gargaracıları)” olarak adlandırır (Fey, tarihsiz) (Görsel 15).

Görsel 15. Douglas Fey çalışması

Jim Schatz, minimal formlar kullanarak seramik kuş evleri tasarlamaktadır. Tasarımları yumurta gibi oval ve dairesel yapıdadır. Aynı yaklaşım biçimi ile gerçekleştirilmiş, ufak farklılaşmalar ile gerçekleşen çalışmalara sahiptir (Schatz, tarihsiz) (Görsel 16).

Görsel 16. Jim Schatz çalışması

Düzensiz, tek renkli ve parlak yüzeyli tasarımları bir bakıma endüstri ürünlerini andırır. Michael McDowell ahşap, karton, plexiglas gibi çeşitli malzemeleri kuş evleri yapımında kullanır (McDowell, tarihsiz) (Görsel 17).

Görsel 17. Michael McDowell çalışması

Beyaz renkli, küre şeklinde ve mantar şeklinde seramik kuş evi tasarımları ile bilinmektedir. Stan Bitters sanat eğitimini farklı okullarda ve konularda yapmıştır. Resim, heykel, seramik alanlarında çalışmaları vardır. Seramik malzemeden yaptığı kuş evleri, renkli küreler ve taşlara benzemektedir (Şölenay ve Çelikoğlu, 2012, s. 48) (Görsel 18).

Mimarlık eğitimi almış Cihat Burak, resim, seramik eserleri ile tanınmaktadır. Eserlerinde

geleneksel değerleri ön plana çıkarır. Kuş evleri ile ilgili çalışmalarında da geleneksel Türk mimarisinden yola çıkmıştır (Şölenay ve Çelikoğlu, 2012, s. 49; Onur Erman, 2014, s. 309). Kuş evleri ile çalışmaları daha çok sergilenmek içindir. Kuş evi yapımında gazbeton malzeme kullanan sanatçının eserleri daha ziyade sergilenmek içindir (Bektaş, 2003, s. 68, 76) (Görsel 19). Kuş evleri ile ilgili çalışmaları ve aynı zamanda kitabı olan diğer bir mimar Cengiz Bektaş'tır (Görsel 20)..

Görsel 18. Stan Bitters çalışması

Görsel 20. Cengiz Bektaş'ın çalışması

Görsel 19. Cihat Burak'ın çalışması

İlk Türk kadın seramikçisi olan Füreyâ Koral eserlerinde, sevgisi nedeniyle kuşları ön planda tutmuştur. Doğumunun 100. yılı anısına 11 Mayıs - 5 Haziran 2010 tarihlerinde teması “Yaşayan Kuş Evleri” olan sergi düzenlenmiştir. “Merhaba Füreyâ Merhaba” isimli sergide farklı sanatçıların kuş evi temalı eserleri yer almıştır. Serginin amacı yok olmakta olan kuş evlerine dikkat çekmek, evlerde ve bahçelerde tekrar yer almalarını sağlamaktır. Sergide 45’den fazla seramik sanatçısının kuş evi tasarımları yer almıştır (Şölenay ve Çelikoğlu, 2012, s. 49; CNN Türk, 2010). Eserleri sergilenen seramik

sanatçılarından bazıları: Sadi Diren, Candeğer Furtun, Ayfer Karamani, Mustafa Pilevneli, Melike Abasıyanık Kurtiç, Sevim Çizer, Ferhan Taylan Erder, Beril Anılanmert, Tüzüm Kızılcan, Güngör Güner, Binay Kaya, Zehra Çobanlı, Oya Uzuner, Emel Şölenay, Soner Genç, S. Sibel Sevim, İrfan Aydın, Lerzan Özer’dir. Mimar Cengiz Bektaş, heykeltıraş Seyhun Topuz, yazar Ferit Edgü ve ressam Ayşen Urfalıoğlu gibi başka alanlarda çalışan sanatçıların eserleri de sergilenmiştir (Şölenay ve Çelikoğlu, 2012, s. 49) (Görsel 21-24).

Görsel 21. Sadi Diren'in çalışması

Görsel 22. Güngör Güner'in çalışması

Görsel 23. Zehra Çobanlı'nın çalışması

Görsel 24. S. Sibel Sevim'in çalışması

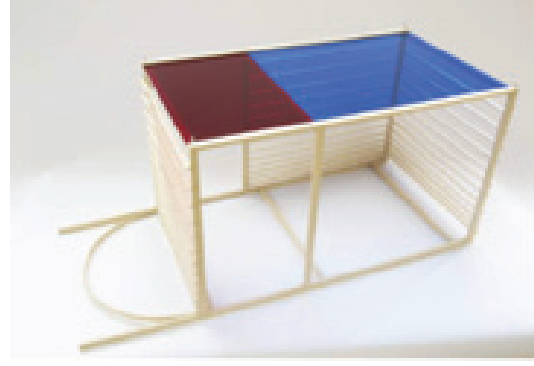
Görsel 25. Deniz Onur Erman'ın çalışması

Kuş evleri ile ilgili çalışan diğer bir Türk sanatçı Deniz Onur Erman'dır. Seramik çalışmalarında sıklıkla kuş figürüne yer vermesinin yanı sıra kuş evi üzerine çalışmaları da vardır (Onur Erman, 2014, s. 310) (Görsel 25). İnci Furni, "Üç Şaka" isimli çalışmasında tahta ve pleksiglas malzeme kullanarak, kuş evi temalı bir eser meydana getirmiştir. Çalışmasında boşluk ve geçirgenlik kavramları ile ilgilenmiştir. Direk kullanım amaçlı olmayan heykel, boşluk ve renk öğelerini içeren bir konstrüksiyondur (Sönmez, 2016) (Görsel 26).

Kuş evlerinin güncel teknoloji kullanılarak üretilmesine yönelik çalışmalar da söz konusudur. Cemal İrfan Çalışkan ve Ebubekir Koç, kuş evlerini 3 boyutlu baskı yöntemi ile üretilip ona endüstriyel bir ürün niteliği kazandırmıştır. Geleneksel sanatların kaybolmasına sebep olarak görülen teknolojik gelişmelerin ve değişen ihtiyaçların, aynı sanatı geri getirmek veya yaşatmak için etkili olabileceği düşüncesinden yola çıktıklarını ifade ederler. Günümüzde taş

Görsel 27. Cemal İrfan Çalışkan ve Ebubekir Koç tarafından 3 boyutlu yazıcı ile oluşturulup boyanan kuş evleri

Görsel 26. İnci Furni'nin çalışması

oyan usta ya da sanatçı bulunmazken; tasarımcı artık bilgisayar ortamında bir modelin eskizlerini ve CAD modelini oluşturan kişi konumundadır. Üç boyutlu yazıcı kullanarak meydana getirilen kuş evlerini, paketlenip sunulabilecek bir ürün niteliğinde ele almışlardır (Çalışkan ve Koç, 2019, s. 182) (Görsel 27).

Kuş evlerini yapının bir elemanı şeklinde ele alan çalışmalar da vardır. Hollanda'da Klaas Kuiken isimli tasarımcı, standart bir çatı kiremidini ele alarak, üzerinde kuş evi olan bir kiremit tasarlamıştır. Kuş evlerinin yüzeyinde kuşların konabileceği ahşap çita da yer alır. Tasarımı gerçekleştirmesinde kentlerde azalan kuş nüfusu etkili olmuştur. Kuşların barınması için uygun bir ortam yaratmayı amaçlamıştır. Kuşlar genelde gruplar halinde yuva yaptığı için, bir çatının farklı yüzeylerine tasarladığı kiremitlerin uygulanmasını önerir. Kuş evlerini atölye ortamında üretmesinin ardından satışını gerçekleştirmiştir (Plaskoff Horton, 2013) (Görsel 28).

Görsel 28. Klaas Kuiken çalışması

Türkiye’de de en yaygın kullanılan kiremit tipi olan Marsilya kiremitleri üzerinde kuş evlerinin yer aldığı bir uygulama gerçekleştirilmiştir. Özelliği ilk defa fabrikasyon ve seri üretime dayalı olarak üretilmesidir. Kuş evlerinin yer aldığı kiremitler, çatı yapılırken kiremitlerin arasına ya da kırılan kiremitlerin yerine konulabilecektir. Afyonkarahisar Belediyesi tarafından deneme amaçlı uygulanmış ve tanıtımı yapılmıştır. Bir süre takip edilip kuşların kullanma durumu gözlemlenildikten sonra seri olarak üretilip halka ücretsiz dağıtılması planlanmıştır (Afyon Haber, 2016).

Eskiden yapıların cephelerinde yer alan ve mimari ile ilişkili bir eleman olan kuş evleri, günümüzde yaygın olarak sanatsal ve dekoratif amaçlı objeler şeklinde tasarlanmaktadır. Kuş evleri ile ilgili sanatsal çalışmalar farkındalık yaratılmasına katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte kuşların barınmasının amaçlanmaması, kültürel mirasın devamlılığı ve doğa açısından olumsuzdur (Şölenay ve Çelikoğlu, 2012, s. 50). Kuş evlerinin üzerinde yer aldıkları yapıların mimarisi ile bağlantılı olarak ele alınıp kuşların içinde yaşayabileceği tasarımların yapılması kültürel sürekliliğin sağlanmasına imkân verecektir. Günümüzde kuş evlerinin yapılmama nedenlerinden biri de bilinmemeleridir. Tarihi bir yapıyı sıklıkla ziyaret eden kişiler bile kuş evlerini fark etmediklerini ifade etmektedir (İnan ve Azmanoğlu, 2016, s. 608). Kuş evlerinin bilinirliğinin artması, yapılarının artması için bir vesile olacaktır. Eğitim sürecinde de kuş evi gibi detaylara yer verilmesi, konu hakkında fikir sahibi olunmasına ve uygulanmaları konusunda bilince ulaşılmamasına imkân verecektir. Sadece kuş evleri değil, benzeri şekilde kültürel değerlerin de ele alınması sürdürülebilirliğin sağlanmasına katkı sağlayacaktır. Eğitim müfredatına alınan benzeri konular veya yarışma, çalıştay (workshop) gibi uygulamalar, geleneksel değerlerin günün şartları içinde değerlendirilip uygulanmasına imkân verecek ve bu konuda bilinç kazandıracaktır.

5. KUŞ EVLERİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRME VE UYGULAMA ÖNERİSİ

Gündelik hayatı etkileyen tüm değişimler yapı çevre de değişimlere neden olmaktadır. Bunlar kuş evi gibi unsurların günümüzde yapılarının sürmemesinde de etkilidir. Kuş evlerinin yapılmama nedenlerinin ortaya konması, günümüz şartlarının daha iyi anlaşılmasına ve tasarımlarının sanatsal bir objenin ötesinde ele alınıp yapılarla birlikte uygulanmalarına katkı sağlayacaktır. Bölüm kapsamında kuş evlerinin günümüzde yapılmama nedenleri, mimarlık alanını etkileyen değişimler üzerinden değerlendirilecektir. Günümüz şartları ve yapı üretim biçimi ile uyumlu bir proje önerisi aktarılacaktır.

Günümüzde yapı üretim teknikleri ve süreçlerinde değişim yaşanmış, hızlı ve ucuz üretim önem kazanmıştır. Detaylarla ilgilenilmesi ve mümkün olduğunca yeni detay denenmesi yerine maliyetin kontrol altında tutulması ön plandadır. Geleneksel üretim teknikleri terk edilerek; zanaat üretimi yerine, fabrika üretimi ağırlık kazanmıştır. Fabrika ortamında bütüne ait bir parçanın aynı kişi ya da makine tarafından yapılması ile üretim sürecinin hızlandırılması ve ürün miktarının arttırılması amaçlanır. Fabrikasyon üretiminde makineye dayalı seri üretimin rolü artarken; detaylarla ilgilenilerek küçük farklılaşmalarla birbirinin benzerini meydana getirme yaklaşımı kontrol altındadır.

Geleneksel yapılardaki kuş evi benzeri yapı detaylarının ortadan kalkmasında yapılarda kullanılan ana yapı malzemesinin değişmesinin de rolü vardır. Osmanlı Dönemi’nde konutlarda taş ve ağırlıklı olarak ahşap; anıtsal yapılarda ise taş malzeme kullanılıyordu. Evler, cumbalarının farklı açılarda çıkıntı yapması ile sokak ya da deniz manzarasının görünür olması gibi amaçlarla birbirine benzemekle birlikte belli oranda farklılaşmalarla kent dokusunu meydana getiriyordu. Taş yapılarda ise kuş evlerinin

yapılma nedenlerinden biri kırılan taşın atılmayıp değerlendirilmesi isteğiydi (Bektaş, 2003, s. 86). İnşaat süreci küçük detaylarla ilgilenilmesine imkân sağlıyordu. Günümüzde Türkiye’de uygulaması ağırlıkta olan betonarme yapılar, kolonların arasına örülen duvarlar, yüzeylerin sıvanması ve boyanması ile meydana gelmektedir. Tuğla malzeme, çıplak duvar halinde bırakılmayıp sıva ile düzgün yüzey elde edilmesinin ardından boyanmakta ve malzemenin orijinal dokusu görülmemektedir. Yapım malzemesinin ve tekniğinin değişimi ve yaşamın her alanında olduğu gibi inşa sürecindeki hız, kuş evlerinin yapılmama nedenlerindedir. Betonarme yapılarda yerinde üretim süreci, işçilik, maliyet ve dolayısıyla detaylara verilen önem azalmıştır.

Dönemin mimariye yaklaşımı da kuş evlerinin yapılmama nedenlerindedir. Örneğin Modern Mimarlık Dönemi’nde mimarlar yapıları donatıları ve içerecekleri detaylar ile birlikte tasarlamayı tercih edebiliyordu. Sandalye, koltuk, lavabo, aydınlatma elemanı vb. öğeleri yapı ile birlikte ele alıp tasarlayabiliyordu (Özçakı, 2012). Günümüzde söz konu yaklaşım noktasal uygulamalar şeklinde olabilir. Mimarlık disiplininin kopan ve ayrışan dallar söz konusu olduğundan, mimarlar yapılara özellik, farklılık katan unsurları tasarlamamakta ve eğitimlerinde de bu konularda yeterli bilgi almamaktadır.

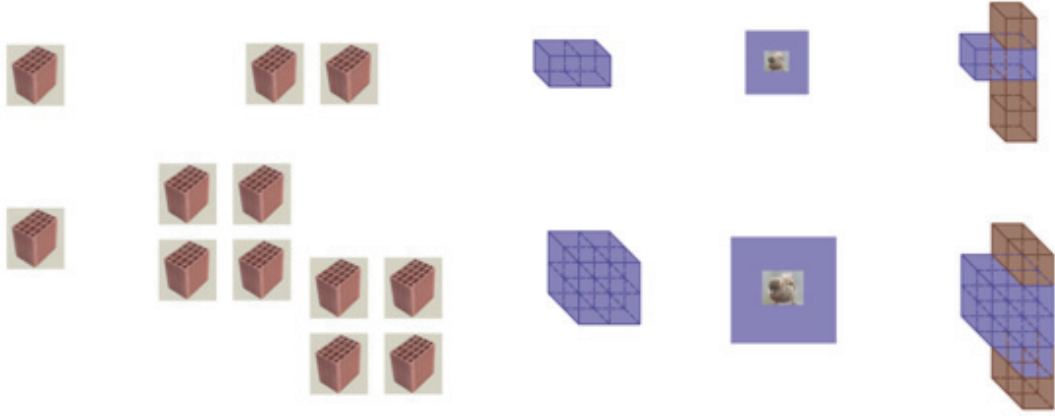
Günümüz ile geçmişteki insanların estetik algısı arasındaki değişim de kuş evlerinin yapılmamasında etkilidir. Modern yapılarda süs öğelerinin kullanımını azalmıştır. Örneğin eskiden taş yapılarda taşların oyulması ile meydana getirilen desenler, çatıda kullanılan kirpisaçak adı verilen düzenler söz konusuydu. Ahşap yapılarda eliböğünde gibi mimari elemanlar, kapılardaki oymalar, tavanlarda, dolap kapaklarında süslemeler yapılmaktaydı. Günümüzün yaygın konut tipi olan apartmanlarda benzeri detaylara yer verilmemektedir. Cephelerde mozaik yapılandırma tekniği ile elde edilen desenler, gelenekseli taklit eden kaplamalar

uygulanmaktadır. Uygulamalar yapıya estetik değer katmak ve geleneksel ile bağ kurma amacı ile yapılmakla birlikte başarıları tartışmalıdır. Tarihi yapılara kuşlar ve gübreleri zarar verdiği için cephelerde pencere kenarları gibi yerlere kuşların konmasını engelleyici düzenekler konmaktadır. Geleneksel yapım yöntemleri günümüzde uygulanmadığından, düzenekler mevcut yapıları koruma amacıyla yapılmaktadır. Bununla birlikte dönemler arasındaki görüş farkını yansıtan bir örnektir.

Yapı üretimde yer alan kişilerin yetişme sürecinde de değişim yaşanmıştır. Eskiden meslek adamları usta çırak ilişkisi içinde, yapıları daha fazla inceleyerek yetişmekteydi. Günümüzde mimarlık öğrencileri eğitimlerinde staj yaparak büro ve inşaat ortamında bulunur. Bilgi edinme düzeyleri yaparak ya da gözlemleyerek öğrenmeye oranla daha sınırlıdır. Restorasyon çalışmaları gibi tarihi yapılarla ilişkili uygulamalarda yer almak ise kuş evi gibi küçük ölçekli ama yapıya değer ve kimlik kazandıran unsurların görülebilir olmasını sağlar. Bilgi edinme süreci, kişinin gelenekselle kişisel ya da mesleki ilgisinin olmasına dayanmaktadır. Mimari üretim tekniklerinin değişimi de kuş evlerinin yapılmama nedenleri arasında sayılabilir. Bilgisayarla tasarlama süreci, malzemeleri hissederek çalışma durumunu bir oranda engeller.

Kuş evlerinin yapılmamasında rol oynayan unsurlardan bir diğeri, mimari tasarıma yaklaşım ile ilgilidir. Günümüz apartmanları ve camilerinde de gözlemlenebileceği gibi yapılar birbirine çok benzemekte ve kentsel kimliği yansıtmaktadır. Apartmanlardan oluşan kentler ya da site yerleşimlerindeki konutlar, birbirinin aynısı binaların çoğaltılmış şeklini barındırır. Farklılaşma sunmadan tekrar edilerek üretilerek çoğalan yapılarda, kuş evi gibi mimari detaylar ve uygulamalar söz konusu olmamaktadır.

Yapı boyutlarının büyümesi ile bağlantılı olarak detaylar azalmakta ve önemlerini yitirmektedir. 1,2 ya da 3 katlı müstakil konutlar

Görsel 29. Tuğla malzemelerin bir araya gelişi ve kuş evlerinin oluşumu

yerine, günümüzde apartmanlar, hatta kent merkezlerinde rezidanslar inşa edilmektedir. Alışveriş merkezleri geçmiş dönem yapılarına göre büyük boyutlu olarak, geleneksel kentlerde yer alan çarşıların alternatifidir. Gökdelen şeklinde inşa edilen ofis binaları yeni yapı tiplerindedir. Ortak özellikleri büyük boyutlu olmalarıdır. Geleneksel yapılarla karşılaştırıldığı zaman bu yapılarda, işlevsel olmayan detaylar uygulanmamaktadır. Cam ve çelik malzemenin ağırlık kazandığı söz konusu binalar ile kuş evleri sadece dönemsel olarak değil, birbirinden farklı iki mimari yaklaşımın örneklerini meydana getirir.

Kuşlar ile insanların gündelik hayattaki birlikteliğinin sembolü olan kuş evlerinin günümüzde de uygulanmasını yaygınlaştırmak için bir öneri geliştirilmiştir. Tasarlanan kuş evlerinin yapı elemanı şeklinde uygulanması,

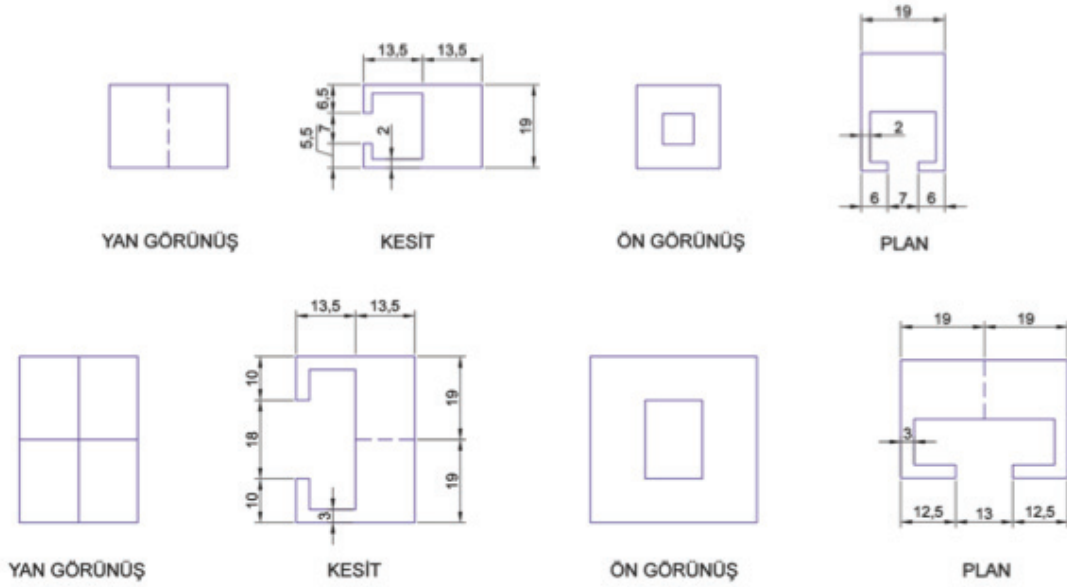
inşaat süresini uzatmaması, inşaat maliyetini arttırmaması, özel işçilik gerektirmemesi, kalifiye elemana ihtiyaç duyulmaması, fabrikasyon olması, seri üretilebilir olması, yüksek katlı yapılarda uygulanabilmesi ve betonarme yapım tekniği ile uyumlu olması amaçlanmıştır.

Öneri günümüzde Türkiye'de en çok uygulanan inşaat tekniği olan betonarme ile uyumlu olma esasına dayanarak geliştirilmiştir. Kuş evlerinin tuğla ebadının katları şeklinde olması ve yapı malzemesi olarak üretilmesi önerilmiştir. Tuğlanın binanın iç ve dış yüzeyleri arasında bölücü işlevine ek olarak kuşların barınmasına imkân verecek şekilde üretilmesi ve kullanılması esasına dayanmaktadır. Bir tuğla, bir birim olarak ele alınmıştır. Kuşların ebatlarına bağlı olarak bir ya da dört birimden oluşacak şekilde kuş evleri meydana getirilecektir (Görsel 29-31).

Görsel 30. Kuş evlerinin apartman cephesinde uygulanışı

Görsel 31. Kuş evlerine ait teknik çizimler

Yapım teknikleri ile uyumlu olması ve kuşlar için sağlıklı yaşam alanları yaratılması için kuş evlerinin toprak malzemenin türevlerinden meydana gelmesi düşünülmüştür. Önerilen yapı elemanı, tuğla ya da seramiktir. Kuş evleri tuğla malzemeden üretildiğinde sıvanabilecek, yapının cephe bütünlüğü göz önünde bulundurularak boyanabilecek ve rengi zaman içinde değiştirilebilecektir. Yüzeyi sırlanmış olan seramik malzeme dış hava şartlarına dayanıklı olacak, istenen renkte üretilebilecek, sıva ya da boya gibi ek bir işlem gerektirmeyecektir. Tuğlanın alternatifi olan gazbeton duvar bloklarının bu bağlamda kullanılması mümkündür.

Kuş evleri ile ilgili önerinin özelliği üretim tesislerinde, seri üretilebilir olmasıdır. Yapının üretim sürecinde ek maliyete neden olmamaktadır. Özel işçilik becerisi gerektirmemektedir. Yapının ağırlığına ek yük getirmemektedir. Tuğla malzeme yapısı gereği içi boşluklu olduğundan, seramik malzemede de kuş evinin çeperleri arasında boşluk olacağından hafif olacaktırlar. Yapının bakım

giderlerine ek yük getirmeyecek ve sürekli bakım gerektirmeyecektir. Yapının istenen yerinde uygulanabilecektir. Duvar yüzeyinden çıkıntı yaptıkları için kuş gübresinin yapıya değmesi engellenecektir. İnsan ve hayvanların erişemeyeceği yükseklikte yapılmaları ve yapıların güney cephelerinde uygulanmaları ile kuşların barınmak için tercih edecekleri yerler haline geleceklerdir.

Meltem Özçakı tarafından gerçekleştirilen tasarım, Double Track, the Tenth International Trieste Contemporanea Design Contest (Onuncu Uluslararası Trieste Çağdaş Tasarım) Yarışması'nda, 2012 yılında, İtalya'da özel mansiyon (special mention) ödülü almıştır. Proje İtalya'nın Trieste kentinde Studio Tommaseo'da 13 Temmuz - 13 Eylül 2012 tarihlerinde sergilenmiştir. 27 Eylül - 31 Ekim 2012 tarihlerinde Slovenya'nın Lübljana kentinde ZVKDS, Spomenisko Varstveni Center'da sergilenmiştir. Buradaki Double Track sergisi 23th Biennial of Design BIO23 (23. Tasarım Bienali BIO23) çerçevesinde, MAO – Museum of Architecture and Design (Mimarlık ve Tasarım

Müzesi) ortak yapımı olarak gerçekleşmiştir. Tasarım, Türkiye'den ödül alan ve yarışmaya katılan projelerin tanıtıldığı kitapta yer alan projedir.

Yarışmada istenen, eski dönemlerde kullanılıp günümüzde kullanılmayan geleneksel bir nesnenin günün şartlarına uygun olarak kullanılabilir olmasını sağlamaktır. Yarışma kapsamında kuş evleri ile ilgili öneri geliştirilerek Türklerin doğaya ve hayvanlara verdiği önemin göstergelerinden olan Osmanlı'ya ait bir uygulama görünür kılnarak, tanıtımı yapılmıştır. Kuş evleri süs, heykel ya da sergi nesnesi olarak ele alınmamıştır. Bunun yerine kuş evleri günün şartları bağlamında işlevsel hale getirilmiş ve tekrar kullanılabilmesi için öneri geliştirilmiştir. Ekolojik bir nesne olarak ele alınmışlardır. İnsanların doğa ile iç içe ve kuşlarla birlikte yaşaması; toplumda hayvan sevgisi bilincinin artması için farkındalık yaratılması amaçlanmıştır.

SONUÇ

Tarih boyunca çeşitli medeniyetlerde ve Türk toplumlarında kuşlara önem verilmiştir. Bunlar güvercinlik şeklinde ifade edilen ve diğer medeniyetlerde benzerleri görülen kuşlardan fayda sağlanması amaçlanan uygulamalardır. Kuş evi olarak adlandırılan ve birkaç örnek dışında sadece Osmanlı Devleti'nde görülen bir uygulama söz konusudur. Kuşlardan fayda amacı güdülmeden, dönemin yapılarının bir parçası olarak, estetik duyarlılıkla ve detaylarda incelikte uygulanmışlardır. Günümüzde ise noktasal uygulamalar söz konusudur. Kişilerin konuyla ilgili duyarlılıkları bağlamında meydana getirilen ve ağırlıklı olarak sanatsal çalışmalar gerçekleşmektedir. Bununla birlikte günümüzde kuş evleri yeterince bilinmemektedir. Kuş evleri ile ilgili bilinirliğin arttırılması, yapılarının artması için imkân yaratacaktır. Sanatsal çalışmalar ya da dekoratif amaçlı obje tasarımları sanatsal açıdan değerli ve konuyla ilgili farkındalık kazanılmasına aracılık

ederken, kuşların barınması için alternatifler önermemektedir.

Günümüzde bir kültür mirası olan kuşlara ait yapıların öncelikli olarak korunmalarının sağlanması önemlidir. Restore edilecekleri zaman üzerinde yer aldıkları ve parçası oldukları yapılarla birlikte ele alınmaları ve ince işçilikle meydana getirildikleri için tahribatın önlenmesi için titiz çalışmaların yürütülmesi gerekir. Günümüzde kuşların barınacağı yeni tasarımların gerçekleştirilmesi için geleneksel ve günümüz yapı üretim sistemi ve süreçlerinde yaşanan değişimlerin, insanların yaşam biçimlerinin, yapı malzemelerinin, mimarlık eğitim, tasarım ve uygulama süreçlerinin özelliklerinin, teknolojik gelişmelerin ve insanların estetik algısının göz önünde bulundurulması yeni uygulamalarda yol gösterici olacaktır.

Kuş evi ve benzeri dönemsel uygulamaların sürdürülmesi bağlamında günün toplumsal, kültürel, ekonomik şartlarının göz önünde bulundurulması önem taşımaktadır. Yapım maliyetini arttırmayacak, uygulama ve bakım masrafı olmayacak, üretim tesislerinde seri olarak üretilebilecek, günümüzde ağırlıklı olarak uygulanan betonarme yapım tekniği ve tuğla malzeme ile uyumlu olacak, ek bir işçilik bilgisi gerektirmeyecek alternatifler, kuş evi uygulamalarının arttırılmasına imkân verecektir.

KAYNAKLAR

- Afyon Haber (4 Ekim 2016). Kırılan Kiremitlerin Yerini "Kuş Evleri" Alacak. Afyon Haber. <https://www.afyonhaber.com/kirilan-kiremitlerin-yerini-kus-evleri-alacak/145980/> (Erişim tarihi: 23.12.2019).
- Akalın, Ş. (2002). Kuşevi. *İslâm Ansiklopedisi*, 26, (s. 472-473). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Akay, F. (2004). Kuş Evleri. *Skylife*, (3), 108-114.
- AnaBritannica (1989). Kuş Evi. *AnaBritannica*, (14), (s. 100). İstanbul: Ana Yayıncılık A.Ş. ve Encyclopaedia Britannica INC.
- Atak, E. (2017). Tokat Tarihi Yapılarındaki Kuşevleri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, Autumn I, (59), 323-342.
- Atalay Aktuğ, C. (2010). Seramik Eserlerde Evin Anlamı. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, (6), 23-33.
- Ayıcı, M. (ed.) (2009). Şefkat Estetiği Kuşevleri. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Barışta, H. Ö. (1994). Kuş Evi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 5, (s. 133-134). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayımları.
- Barışta, H. Ö. (2011). Osmanlı İmparatorluğu Dönemi İstanbul Camilerinden Kuşevleri. *Din ve Hayat*, (14), 130-133.
- Barışta, H. Ö. (tarihsiz). Osmanlı İmparatorluğu Döneminden Kuşevleri. <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=384317> (Erişim tarihi: 09.07.2019).
- Bekleyen, A. (2007). Diyarbakır Kırsalındaki Güvercin Evleri: Boranhaneler, Karaçalı (Tilalo) Köyü. *Trakya Univ J Sci*, 8 (2), 99-107.
- Bektaş, C. (2003). Kuş Evleri (Bird - Houses). İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Bitters, S. (tarihsiz). Stan Bitters Web Sayfası. <http://www.stanbitters.com/> (Erişim tarihi: 20.12.2019).
- CNN Türk (13 Mayıs 2010). 100. Yılında Füreya Koral Anılıyor. <https://www.cnnturk.com/2010/kultur.sanat/di-ger/05/13/100.yilinda.fureya.koral.aniliyor/576098.0/index.html> (Erişim tarihi: 20.12.2019).
- Çalışkan, C. İ. ve Koç, E. (2019). Kuşevleri ve 3 Boyutlu Baskı Yöntemi ile Üretimi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (13), 167-185.
- Çolak, İ. (2019). Osmanlı Zamanının Mutlu Hayvanları. *Zafer Bilim Araştırma Kültür Sanat Dergisi*, (506) Şubat, 40-44.
- Çolak, İ. (tarihsiz.a). Osmanlı'da Hayvan Sevgisi ve Hayvan Hakları 1. *YeniDünya Dergisi*, <https://yeni dunyadergisi.com/osmanlida-hayvan-sevgisi-ve-hayvan-haklari-1/> (Erişim tarihi: 08.07.2019).
- Çolak, İ. (tarihsiz.b). Osmanlı'da Hayvan Sevgisi ve Hayvan Hakları 2. *YeniDünya Dergisi*, <https://yeni dunyadergisi.com/osmanlida-hayvan-sevgisi-ve-hayvan-haklari-2/> (Erişim tarihi: 08.07.2019).
- Çorağan Karakaya, N. (2014). Kayseri'nin Gesi Beldesi, Küçük Bürüğüz (Subaşı) Köyü İle Ağırnas Vadisi'ndeki Bizans Dönemine Ait Sivil-Zirai Kaya Yapıları. *Turkish Studies*, 9 (10) Fall, 335-358.
- Ferri, M. (2018). Ancient Artificial Nests to Attract Swifts, Sparrows and Starlings to Exploit them as Food. *Birds as Food: Anthropological and Cross-disciplinary Perspectives*, Duhart F, Macbeth H. (Ed), *The International Commission on the Anthropology of Food and Nutrition (ICAF)*. 217-239.
- Fey, D. (tarihsiz). Douglas Fey Web Sayfası. <http://douglasfeypottery.com/> (Erişim tarihi: 13.12.2019).
- Hasol, D. (1998). Kuş Evi, Kuş Köşkü. *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. (s. 284). İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- İmamoğlu, V., Korumaz, M. and İmamoğlu, Ç. (2005). A Fantasy in Central Anatolian Architectural Heritage: Dove Cotes and Towers in Kayseri. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 22 (2), 79-90.
- İnan, T. ve Azmanoğlu, R. (2016). Belgesel Fotoğrafçılık Tekniğiyle Osmanlı Dönemi Kuş Saraylarının İncelenmesi. *Turkish Studies*, 11 (2) Winter, 583-610.
- İşçen, Y. (2007). Gesi Bağları Güvercinlikleri. *Peribacası Kapadokya Kültür ve Tanıtım Dergisi*, (Ekim).
- İşçen, Y. (2009). Kapadokya ve Güvercinlikler. *Peribacası Kapadokya Kültür ve Tanıtım Dergisi*, (Ağustos).
- Kurtuluş, M. (2012). Yaşar Kemal'in Kuşlar da Gitti Romanında Kuşçuluk Geleneğinin İşlevi. *Milli Folklor*, (96), 105-115.
- Küçükşahin, E. (28 Nisan 2017). Gesi Bağları'nın Tarihi Güvercinlikleri Sahiplerini Bekliyor. *Milliyet, Kayseri Haberleri, Yerel Haber*. <http://www.milliyet.com.tr/gesi-baglari-nin-tarihi-guvercinlikleri-kayseri-yerelhaber-2006297/> (Erişim tarihi: 16.07.2019).

- McDowell, M. (tarihsiz), Michael McDowell Web Sayfası. <https://www.etsy.com/people/mudpuppy> (Erişim tarihi: 13.12.2019).
- Mery, L. Ş. (1978). Kuşevleri – Serçesarayları. *Fifth International Congress of Turkish Art, 1975, Budapest*, s. 605-608.
- Müderrisoğlu, F. (2009). Kuşevleri. M. Aycı (Ed.). *Şefkat Estetiği Kuşevleri içinde* (s. 149-169). İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Nası, S. H. (Prof. Dr. Seyyid Hüseyin Nasr ile söyleşi) (2009). M. Aycı (Ed.). *Şefkat Estetiği Kuşevleri içinde* (s. 253-259). İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Neftçi, A. (2010). İstanbul'un 100 Kuşevi. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Onur Erman, D. (2009). *Seramik Sanatında Kuş Figürü Üzerine Deneysel Uygulamalar. Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Eseri Çalışması Raporu*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Onur Erman, D. (2014). *Bird Houses in Turkish Culture and Contemporary Applications. Procedia - Social and Behavioral Sciences*, (122), 306-311.
- Oruç, S. (2009). Kuş Evleri, Almadan Verebilmenin Sembolü. ODTÜ Kuş Gözlem Topluluğu (OKGT), https://www.trakus.org/kods_bird/pdf/22856.pdf (Erişim tarihi: 09.07.2019).
- Önge Y. (1995). *Anadolu'nun Tarihi Güvercinlikleri*. 9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, 23-27 Eylül 1991, İstanbul; Bildiriler Cilt: III, Ankara, s. 27-29
- Özçakı, M. (2012). Alvar Aalto'nun Paimio Sanatoryumu. *Mimar.ist*, (44) Yaz, 90-93.
- Özen, R. (2012). *Bird Shelters in Turkey: Birdhouses and Dovecotes. Journal of the Faculty of Veterinary Medicine, Kafkas University*, 18 (6), 1079-1082.
- Plaskoff Horton, R. (06 Ocak 2013). *Birdhouse Roof Tiles. Urban Gardens*. <https://www.urbangardensweb.com/2013/01/06/birdhouse-roof-tiles/> (Erişim tarihi: 23.12.2019).
- Schatz, J. (tarihsiz). Jim Schatz Web Sayfası. <https://jschatz.com/> (Erişim tarihi: 13.12.2019).
- Serim, Ö. R. (2016). *Anadolu Medeniyetinde Kuş Evleri ve Güvercinlikler*. Ankara: Eurasian House.
- Sönmez, N. (Küratör); Haydaroğlu, M. (Edt.) (2016). *Paylaşım Metaforları, İnci Furni'nin "Üç Şaka" Projesi. fragMENTATION 25*. <https://docplayer.biz.tr/58099582-Erisim-tarihi.html> (Erişim tarihi: 13.12.2019).
- Sözen, M. (Prof. Dr. Metin Sözen ile söyleşi) (2009). M. Aycı (Ed.). *Şefkat Estetiği Kuşevleri içinde* (s. 195-202). İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Şanlıurfa63 (18 Eylül 2016). *Şanlıurfa'da Kuş Takaları. Şanlıurfa63*. <https://www.sanliurfa63.com/sanliurfa-da-kus-takalari/1926/> (Erişim tarihi: 23.11.2019).
- Şölenay, E. ve Çelikoğlu, Ö. (2012). *Bir Malzeme Olarak Seramiğin Kuşevlerinde Kullanılması. Anadolu Üniversitesi Sanat & Tasarım Dergisi*, (2), 41-51.
- Tanyeli, U. (2011). *Rüya, İnşa, İtiraz, Mimari Eleştiri Metinleri*. İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- *Thema Larousse Tematik Ansiklopedi* (1993-1994). *Kuş Evleri. Thema Larousse Tematik Ansiklopedi*, 6, (s. 292-293) Larousse, Milliyet.
- Ülgen, A. (1994). *Türk Mimarisinin Minyatür Yapıları: Kuş evleri. Tarih ve Medeniyet*, (7) Eylül, 55-58.
- Ürgüplü, G. (2013). *Derin Ekoloji Bağlamında Kentte Sokak Hayvanlarıyla Birlikte Yaşamak Olgusunun İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Vural, T. ve Özen, R. (2017). *Geçmişten Günümüze Şanlıurfa Evlerindeki "Kuş Takaları". XIII. Türk Tıp Tarihi Kongresi, Program ve Bildiri Özetleri Kitabı, 18-21 Ekim 2017, Sivas*, s. 128.
- *Yarışma* (2018), *Nesilden Nesile Kuş Evleri Tasarım Yarışması*.
- Yörükoğlu, S. (2008). *Kültürel Mirasın Yeni Nesile Aktarılması Amacıyla Kuş Evlerinin Görsel Sanatlar Dersi Programında Kullanılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Görsel Kaynaklar

- Görsel 1: Güvercinlikler, Kapadokya (İşçen, 2009)
- Görsel 2: Güvercinlikler, Gesi Bağları, Kayseri (İşçen, 2007)
- Görsel 3: Boranhane, Diyarbakır (Bekleyen, 2007, 101)
- Görsel 4: Kuşevi, Ayazma Camii, Üsküdar, İstanbul (Bektaş, 2003, 82)
- Görsel 5: Kuşevi, Ulu Camii, Nar, Nevşehir (Aycı, 2009, 228)
- Görsel 6: Kuşevi, Sadr-ı Esbak Paşa Medresesi, İstanbul (Aycı, 2009, 244)
- Görsel 7: Kuşevi, Ayazma Camii, İstanbul (Aycı, 2009, 56)
- Görsel 8: Kuş takaları, Şanlıurfa (Şanlıurfa63, 2016)
- Görsel 9: Kuşevi, Menemen (Şölenay, Çelikoğlu, 2012, 46)
- Görsel 10: Plastik Kuşevi (Şölenay, Çelikoğlu, 2012, 45)
- Görsel 11: Ahşap kuşevi, Milas (Bektaş, 2003, 78)
- Görsel 12: Kuşevi, Anıtkabir, Ankara (Aycı, 2009, 157)
- Görsel 13: Kuşevi, Kadıköy, Bağdat Caddesi, 423 numaralı ev (Yörükoğlu, 2008, 128)
- Görsel 14: Kuşevi, Kadıköy, Bağdat Caddesi, 228 numaralı dükkân (Yörükoğlu, 2008, 128)
- Görsel 15: Douglas Fey çalışması (Fey, tarihsiz)
- Görsel 16: Jim Schatz çalışması (Schatz, tarihsiz)
- Görsel 17: Michael McDowell çalışması (McDowell, tarihsiz)
- Görsel 18: Stan Bitters çalışması (Bitters, tarihsiz)
- Görsel 19: Cihat Burak'ın çalışması (Bektaş, 2003, 75)
- Görsel 20: Cengiz Bektaş'ın çalışması (Bektaş, 2003, 142)
- Görsel 21: Sadi Diren'in çalışması (Şölenay, Çelikoğlu, 2012, 50)
- Görsel 22: Güngör Güner'in çalışması (Şölenay, Çelikoğlu, 2012, 50)
- Görsel 23: Zehra Çobanlı'nın çalışması (Şölenay, Çelikoğlu, 2012, 50)
- Görsel 24: S. Sibel Sevim'in çalışması (Şölenay, Çelikoğlu, 2012, 50)
- Görsel 25: Deniz Onur Erman'ın çalışması (Onur Erman, 2014, 310)
- Görsel 26: İnci Furni'nin çalışması (Sönmez, 2016)
- Görsel 27: Cemal İrfan Çalışkan ve Ebubekir Koç tarafından 3 boyutlu yazıcı ile oluşturulup boyanan kuşevleri (Çalışkan ve Koç, 2019, 183)
- Görsel 28: Klaas Kuiken çalışması, Hollanda (Plaskoff Horton, 2013)

